

SNA JA MPS ISEÄRASUSTEST

Kersti Meesaar

Seoses turumajanduslike põhimõtete juurdumisega Eesti Vabariigis on alanud Eesti rahvamajanduse arvepidamissüsteemi (ERA) loomine. Süsteemi aluseks on ÜRO poolt välja töötatud rahvusliku arvepidamise süsteem SNA (*System of National Accounts*) ning selle Euroopa variant ESA (*European System of Integrated Economic Accounts*). ERA loomisel tuleb silmas pidada SNA ja ESA süsteemide erinevusi meil senikasutatud rahvamajandusbilansside süsteemist MPS (*System of Material Product Balances*). Erinevuste selgitamine ning teadvustamine võimaldab välja tuua põhiprobleemid, mille lahendamine on turumajandusriikides kasutatavale rahvusliku arvepidamise süsteemile üleminekul esmaoluline.

Kõige üldisemalt võib SNA süsteemi määratleda kui süsteemi, mis kirjeldab komplekselt riigi rahvamajanduse makronäitajate kujunemist kasutamaks neid makromajanduslikus analüüsis, majanduspoliitika kujundamisel, juhtimisotsuste vastuvõtmisel ning rahvusvaheliste võrdluste tegemisel [1]. Võib väita, et põhijoontes samu eesmärke taotles ka endistes sotsialismimaades senikasutatud MPS süsteem, ainult et nimetatud eesmärke polnud võimalik süsteemi piiratuse tõttu saavutada. Eriti raskendatud oli MPS näitajate kasutamine rahvusvahelistes võrdlustes, sest see nõudis keeruliste ümberarvutuste tegemist nn. üleminekuvõtmete alusel. Nendeks ümberarvutusteks oli vaja täiendavat informatsiooni, mida olemasolev MPS ei sisaldanud, aga mille hankimine oli informatsioonisüsteemi puudulikuse tõttu kas võimatu või väga keeruline.

Põhiliseks MPS süsteemi puuduseks on piiratud lähenemine rahvamajandusele ning selle funktsioneerimise tulemuste kirjeldamisele. Puudub majanduse kui terviku kompleksne käsitus ning sellest tulenevalt kvaliteetne infobaas nüüdistaselmel makromajanduslikuks analüüsiks ning selle alusel majanduse juhtimiseks.

Ülalöeldu olulisemad põhjused on järgmised.

Esiteks, SNA (ESA) ja MPS süsteemides piiritletakse rahvamajandust kui terviklikku uurimisobjekti erinevalt. MPS-s ei eristata riigi sisemajanduse ning rahvusliku majanduse mõistet ega kasutada neile vastavaid erisuguseid majanduse makronäita-

jaid. Riigi majanduslik territoorium ühtib tema geograafiliste piiridega.

Eesti rahvamajanduse arvepidamissüsteemis on vaja rangelt piiritleda rahvusliku majanduse ja sisemajanduse mõiste ning tagada nende korrektne kasutamine.

SNA-s ja ESA-s käsitletakse riigi sisemajandusena (*domestic economy*) kogu majandustegevust riigi majanduslikul territooriumil, rahvusliku majandusena (*national economy*) aga residentide kogu majandustegevust nii riigi majanduslikul territooriumil kui väljaspool seda. Riigi majanduslik territoorium (*economic territory*) on territoorium, mida juhivad administratiivselt riigi valitsus ning mille raames isikud, kaubad ning raha võivad vabalt liikuda.

Institutsiooniline üksus (*institutional unit*) on majandusüksus, kes peab kõiki raamatupidamiskontosid ning kes võib oma funktsioonide täitmiseks võtta iseseisvalt vastu otsuseid kasutada materiaalseid ja finantsressursse [2]. Institutsiooniline üksus on riigi resident, kui ta osaleb riigi majanduslikul territooriumil majandustegevuses aasta või pikema aja jooksul.

Lähtumine territoriaalsest printsiibist MPS-s põhjustas palju ebatäpsusi. Nii näiteks käsitleti teiste riikide saatkondi, konsulaate ja rahvusvahelisi organisatsioone selle riigi rahvamajanduse osana, kelle territooriumil nad asusid. SNA ja ESA alusel on nad selle maa residendid, keda nad esindavad. Erinev lähenemine residentsusele (kuigi seda mõistet MPS-s otseselt ei kasutata), tingib kapitali moodustumise (*capital formation*), valitsusasutuste lõpptarbimiskulutuste (*government final consumption expenditure*) ning tulu voogude (*income flows*) väärtuste erinevuse.

Nii näiteks tähendas territoriaalne lähenemine lõpptarbimiskulutuste arvestamisel, et sinna arvati mitteresidentide ostud siseturult, aga jäeti arvestamata residentide ostud välismaalt. Seetõttu ei arvestatud neid tehinguid ka ekspordi ja impordi hulgas. Teiselt poolt aga käsitleti välisvaluutaga seotud tehinguid siseturul kui tehinguid mitteresidentidega ning neid arvestati ekspordi hulgas. SNA-s kasutatav *rahvuslik lähenemine* tähendab, et ekspordina ja impordina arvestatakse vastavalt mitteresidentide otseseid oste siseturul ja residentide otseseid oste välismaal. Sealjuures ei eristata tehinguid kohalikus ja välisvaluutas.

Rahvusliku majanduse ja sisemajanduse piiritlemine nõuab arvepidamist esmaste tulude (*primary income*) ning jooksvate ülekannete e. transfertide (*current transfers*) üle välismajanduste-

gevusest ning on üheks rahvusvaheliste majanduse makronäitajate (rahvuslik koguprodukt - GNP, rahvuslik tulu - GNI, kogu siseprodukt - GDP jne.) kasutamisele ülemineku eelduseks.

Teiseks, MPS süsteemi rahvamajanduse piiratud käsitlemise väljenduseks on teenuste ebatäielik hõlmatus. MPS ei arvesta turuväliseid mittemateriaalseid teenuseid (*non-material services*), mis igas riigis on väga olulised ning mida SNA ja ESA süsteemides arvestatakse, kasutades ühtset valitsuse tegevussfääride (funktsioonide) klassifikatsiooni COFOG (*Glassification of the purposes of general Government*, vt. [2, lk. 176]).

Turuväliste mittemateriaalsete valitsusteenuste hulka kuuluvad riigi üldjuhtimine, riigikaitse, haridus, tervishoid, sotsiaalkindlustus- ja hooldus, elamu- ja kommunaalmajandus, puhkemajandus, kultuuri- ja usuteenused jne. Nimetatud teenused arvestatakse toodangu hulka nende osutamiseks tehtud kulutuste järgi.

See, et MPS nimetatud teenuseid ei arvestanud, tulenes süsteemi tootmiskeskusest. MPS arvestas vaid materiaalseid teenuseid, mis olid seotud toodete tootmise, parandamise ning transpordiga. Kõiki ülejäänud teenuseid vaadeldi kui mittemateriaalseid ning käsitleti tulu ümberjaotumise voogude hulgas, kust nad polnud eristatavad. Tooteid ja materiaalseid teenuseid, mida kasutati mittemateriaalsete teenuste tootmiseks, arvestati MPS-s lõpptarbimiskulutuste osana. Loomulikult ei arvestatud MPS-s ka mittemateriaalsete teenuste ekspordi ja impordi.

Kolmandaks tuleb märkida rahvamajanduse teistsugust struktureerimist sektoriteks (MPS-s sfäärideks), arvestades majandusliku käitumise tüüpe. MPS piiratust väljendab vaid kahe majandusliku käitumise tüübi (tootja ja tarbija) kasutamine (nn. tootmis- ja mittetootmissfäär). SNA-s ja ESA-s on lähenemine majandusliku käitumise tüübi mõistele laiem, hõlmates institutsiooniliste üksuste seost tootmise, tulude loomise, jaotamise, ümberjaotamise ning lõpptarbimisega. SNA-s soovitatakse rahvamajanduse eri osade paremaks iseloomustamiseks ning omavaheliste seoste kirjeldamiseks jaotada rahvuslik majandus neljaks sektoriks [4].

1. Mittefinantsettevõtted (*non-financial corporations*), kes tegelevad turukaupade (toodete ja teenuste) tootmisega, v.a. finantsteenuste osutamine.

2. Finantsasutused (*financial corporations*), kes tegelevad finantsteenuste osutamisega.

3. Valitsusasutused (*general government*), kes tegelevad turuvälise välisteenuste osutamisega kollektiivseks tarbimiseks ja rahvatulu ning rahva rikkuse ümberjaotamisega.

4. Majapidamised (*households*) kui põhilised lõpptarbijad.

Peale nende nelja tuuakse välissuhtlemise kirjeldamiseks välismajandussuhete sektor (*The Rest of the World*), mis hõlmab mitteresidentidest institutsioonilisi üksusi, kes asuvad majandustehingutesse rahvusliku majanduse üksuste e. residentidega.

ESA kasutab mõnevõrra põhjalikumat jaotust [2, lk. 161], esitades eraldi sektoritena krediidi- ning kindlustusasutused (finantsasutuste detailiseering) ning majapidamisi teenindavad mittekasumilised erainstitutsioonid.

Rahvusliku majanduse sektoriteks jaotamine majandusliku käitumise alusel võimaldab majanduse üksikasjalikku käsitlust ning võimaldab kirjeldada majanduse koostisosade omavahelisi suhteid, avardades seega oluliselt tunnetusvõimalusi. Peale selle kirjeldatakse SNA-s ja ESA-s ka institutsiooniliste üksuste ning sektorite omavahelisi seoseid, s.h. tulude ja kulude vooge.

ERA kavandamisel tuleb mõelda valitsusteenuste arvestamise korraldamisele. Tarvilik on info jooksvate kulutuste ning põhivara kulumise kohta teenuste kaupa.

Kuna turumajanduse puhul tõuseb esiplaanile majandusüsteemi tarbijakeskus, on tarvis fikseerida majapidamise mõiste Eesti tingimustes ning põhjalikult läbi mõelda info kogumise meetodid, sest siin ei saa läbi ilma väljavõtuvaatlusteta.

Majapidamiste andmete võrreldavuseks tuleks ka Eestis juurutada SNA-s ja ERA-s kasutatav majapidamiste lõpptarbijakulutuste klassifikatsioon (*classification of the final consumption of households by purpose*), mis sisaldab kaheksat põhigruppi, ning ka elukalliduse statistika arvestus tuleks viia edaspidi sellega kooskõlla.

Need kaheksa põhigruppi on järgmised.

1. Toiduained, joogid, tubakas.
2. Riietus ja jalatsid.
3. Korteriuür, elekter, küte.
4. Mööbel, korterisisustus, majatarbed.
5. Meditsiiniline hooldus ja tervishoiukulutused.
6. Transpordi- ja sideteenused.
7. Puhkuse-, ajaviite, haridus- ja kultuuriteenused.
8. Muud kaubad ja teenused.

Neljandaks oluliseks erinevuseks tuleb märkida erisuguste majanduse harulise jaotuse ning toodete ja teenuste klassifikat-

sioonide kasutamist, mis senini oli üheks teguriks, mis raskendas rahvusvaheliste võrdluste tegemist. Eestis on selle probleemi lahendamiseks Eesti Statistikaameti Registrikeskus välja töötanud Eesti rahvamajanduse tegevusalade klassifikaatori (ERTAK, vt. [3]), mis baseerub rahvusvahelise standardse majanduslike tegevusalade klassifikaatori ISIC 3. versioonil (*International Standard Industrial Classification of all economic activities*, vt. [4]). ERTAK juurutatakse Eestis alates 1992. aastast. Eestis tuleb kasutusele võtta ka ISIC-ile vastav Eesti vajadustele kohandatud toodete ja teenuste klassifikatsioon CPC (*Central Product Classification*).

Viiendaks tuleb pöörata tähelepanu SNA ja MPS süsteemide erinevale lähenemisele tehingutele, tuludele, kuludele ning säästudele (vt. ka [5]).

SNA ja ESA süsteemides kasutatakse tehingu (*transaction*) mõistet majandusliku voo tähenduses, mis kaasneb institutsiooniliste üksuste tegevusega. Tehingud jagatakse 4 suurde gruppi.

1. Tehingud toodete ja teenustega.
2. Jaotus- (s.h. ümberjaotus-) tehingud.
3. Finantstehingud.
4. Muud akumulatsioonitehingud.

Nii näiteks käsitletakse MPS-s niisuguseid finantstehingute liike nagu laenud ja krediidid kui rahvatulu ajutise ümberjaotamise vooge, SNA-s aga kui erinevate majandussektorite investeeringute liike.

SNA-s piiritletakse täpselt ühekordsed ja jooksvad tulud ning kulud, mis balansseeritakse kirjega "Säästud" ja mida käsitletakse kui kapitaalkulude finantseerimise allikat. MPS-s ei kasutata sellist tulude ja kulude jaotust ning puudub mõiste "Säästud". Seal vaadeldakse mõningaid säästude liike (nt. hoiuste suurenemine pankades) kui rahvatulu ümberjaotamise vorme.

Kuuendaks SNA ja MPS erinevuseks on lähenemine aktivele (varadele): SNA ja ESA süsteemis kasutatakse järgmist aktive (varade) klassifikatsiooni.

1. Finantsaktivad.
2. Toodetud aktivad.
 - 2.1. Varud.
 - 2.2. Põhivarad.
 - 2.2.1. Mittemateriaalsed.
 - 2.2.2. Materiaalsed.
3. Mittetoodetud aktivad.
 - 3.1. Mittemateriaalsed.
 - 3.2. Materiaalsed.

Selles klassifikatsioonis ei kajastanud MPS rahvusliku rik-
kuse jaotust 2.2.1 (uurimistööde ja arendustegevuse
tulemused, maavarade hõive uuringud, arvutitarkvara), samuti
pole senini arvestatud 3. osa, s.h. 3.1 (patendid, autoriõigused,
kaubamärgid) ja 3.2 (maa, maavarad).

Aktivite hindamise probleem tuleks Eestis lähiajal lahenda-
da. Siinjuures tuleb silmas pidada, et mitmesugused aktivad
lülitatakse kontodesse juhul, kui neile eksisteerib omandiõigus.

Seitsmendaks võib välja tuua erinevused kapitali kujune-
misel, formeerimisel (*capital formation*). Nii näiteks erineb amorti-
satsiooni arvutamine. MPS-s võetakс amortisatsiooni arvutamise
aluseks soetamismaksumus, SNA-s ja ESA-s aga taastamismak-
sumus. Sealjuures iga muutus selles väärtuses, olemata, kas see
leiab aset aktivite müügi momendil või tema kasutusaja jooksul,
arvestatakse kapitali kasu või kahjana (*capital gain or loss*) ning
seda ei arvestata rahvuslikus arvepidamises. Erineb ka
põhivarade kahjude arvestamine ja kompenseerimine.

Kaheksandaks tuleb märkida kasutatavate raamatupi-
damissüsteemide erinevust. Selleks, et ületada erinevust MPS ja
SNA raamatupidamise algarvestuses, tuleb Eestis üle minna rah-
vusvaheliste standardite kasutamisele aruandelise informatsiooni
puhul. Tuleb välja töötada rahvusvaheliste standarditele
vastav raamatupidamise kontoplaan. See võimaldab saada SNA
süsteemi põhimõtetele vastavat statistilist infot koondnäitajate
arvestuseks alates institutsiooniliste üksuste tasemest kuni rah-
vamajanduse kui tervikuni.

Ülalnimetatud olulisemate erinevuste ületamine kavandata-
vas ERAS-is võimaldab Eestis jõuda rahvamajanduse kui ühtse
terviku käsitlemisele. See on võimalik koos kvaliteetse ja pide-
valt uueneva infobaasi loomisega makromajanduslikuks
analüüsiks, mis on hädavajalik majanduse efektiivseks
juhtimiseks.

KIRJANDUS

1. Revised System of National Accounts, Draft chapters and annexes, New York, November 1990.
2. European System on Integrated Economic Accounts, ESA, Second Edition. Luxembourg, 1980.
3. Eesti rahvamajanduse tegevusalade klassifikaator (ERTAK) II. Tln. 1991.

4. Final Draft of the Revised International Standard Industrial Classification of all Economic Activities (ISIC) Rev. 3. statistical Commission, twenty fifth session 6-15 February 1989.
5. **Иванов Ю. Рябушкин Б.** Интеграция баланса народного хозяйства и системы национальных счетов // Вестник статистики. 1989. № 9.

ABOUT SPECIFIC FEATURES OF SNA AND MPS

Kersti Meesaar

Summary

Specific features of two systems are analysed

- the revised system of National Accounts (SNA) used for countries with market economy and
- the system of Material Product Balances (MPS) used up till now in countries with centrally planned economies.

The main disadvantage of MPS is its limited approach to national economy and to description of results of its function. The system lacks complex conception of national economy as a whole. The paper deals with MPS's specific features, causing deficiency of the system, and explains how these questions are solved in SNA and its European variant (European System of Integrated Economic Accounts) which is drafted to be taken as a base for the counting system of Estonian national economy.

ОСОБЕННОСТИ SNA И MPS

Керсти Мейесаар

Резюме

В статье анализируются особенности системы национальных счетов СНС (международное обозначение SNA – System of National Accounts) и баланса народного хозяйства БНХ (международное обозначение MPS – System of Material Product Balances).

Основным недостатком MPS является ограниченный подход к народному хозяйству и к характеристике результатов его функционирования. Отсутствует комплексный подход к народному хозяйству. В статье рассматриваются особенности MPS, являющиеся причиной данного положения и объясняется, каким образом эти проблемы решены в SNA и ESA (Европейская система интегрированных экономических счетов), которые положены в основу создаваемой Эстонской системы национальных счетов.